

Preporuka CM/Rec(2020)2 Komiteta ministara državama članicama o uključenju historije Roma i/ili Putnika¹ u školske programe i nastavne materijale

(koju je Komitet ministara usvojio 1. jula 2020, na 1380. sjednici zamjenika ministara)

Komitet ministara Vijeća Evrope, na osnovu člana 15.b Statuta Vijeća Evrope,

potvrđujući da dugo historijsko prisustvo Roma i Putnika u Evropi još uvijek nije adekvatno priznato u obrazovnim sistemima, te da je njihov doprinos evropskom kulturnom naslijeđu podcijenjen u formalnom i neformalnom obrazovanju, kao i u javnosti generalno;

potvrđujući da obrazovanje i veće znanje javnosti o doprinosu Roma i/ili Putnika kulturnom naslijeđu zemalja u kojima žive može dovesti do boljeg razumijevanja, interkulturnog dijaloga i uzajamnog poštovanja;

uzimajući u obzir da se historija i kolektivno pamćenje Roma i/ili Putnika tradicionalno s generacije na generaciju prenosi usmenim narativima;

uzimajući u obzir brojne primjere kontinuirane marginalizacije Roma i Putnika, te značaj obrazovanja iz historije za unapređenje odnosa između pripadnika romskih i putničkih zajednica i država članica u kojima žive;

potvrđujući da su, prema procjenama, nacistički režim i njegovi saveznici tokom Drugog svjetskog rata pobili najmanje 500.000 Roma, Sinta, Jeniša i pripadnika drugih zajednica koje su nazivane „ciganskim“;

uzimajući u obzir da učenje o holokaustu koji je izvršio nacistički režim, kao i o drugim zločinima protiv Roma i Putnika u cijeloj Evropi, može biti djelotvorno sredstvo u borbi protiv svih oblika mržnje, diskriminacije i predrasuda, kao i protiv radikalizacije, negiranja holokausta i revizionizma;

imajući na umu da je nastava historije jedno od najvažnijih sredstava za doprinos eliminaciji predrasuda i promociji znanja o različitim grupama koje su iz istog geografskog područja, te koje dijele ista historijska iskustva;

uz svijest o tome da je historija Roma i Putnika blisko povezana s društvenim napretkom tokom proteklih nekoliko vjekova, te da Romi i Putnici nisu bili u mogućnosti da osjete korist od tog napretka (uključujući zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvene usluge, stambeno zbrinjavanje i socijalnu sigurnost) što je, s druge strane, u skorije vrijeme rezultiralo nejednakim uživanjem socijalnih prava, kako se to vidi kroz monitoring Evropskog komiteta za socijalna prava u pogledu primjene Evropske socijalne povelje (revidirani tekst) (ETS br. 163);

u svjetlu obaveze preuzete Deklaracijom usvojenom na 3. Samitu šefova država i vlada Vijeća Evrope (Varšava, 2005) da se „potiču evropski identitet i jedinstvo, zasnovani na zajedničkim temeljnim vrijednostima poštivanja našeg zajedničkog naslijeđa i kulturne raznolikosti“;

u svjetlu Akcionog plana za borbu protiv rasizma, ksenofobije i netolerancije, usvojenog na 1. Samitu šefova država i vlada Vijeća Evrope (Beč, 1993) i njegovog poziva da se fokus usmjeri na „promociju obrazovanja u polju ljudskih prava i poštivanja kulturne raznolikosti; jačanje programa usmjerenih na uklanjanje

¹ U Vijeću Evrope se koristi pojam „Romi i Putnici“ koji uključuje uključuje širok raspon grupa obuhvaćenih radom Vijeće Evrope u ovom području: s jedne strane su to a) Romi, Sinti/Manuši, Kali, Romaničali, Bojaši/Rudari; b) Balkanski Egipćani (Egipćani i Aškalije); c) istočne grupe (Domi, Lomi i Abdali); i, s druge strane, grupe kao što su Putnici, Jeniši i populacije obuhvaćene administrativnim pojmom „narod u pokretu“ (*gens du voyage*), kao i osobe koje se same identificiraju kao *cigani*. Ova napomena je objašnjenje, a ne definicija Roma i/ili Putnika.

predrasuda iz nastave historije, kroz naglašavanje pozitivnog uzajamnog uticaja između različitih zemalja, religija i ideja u historijskom razvoju Evrope“;

u svjetlu Završne deklaracije 25. sjednice Stalne konferencije ministara obrazovanja Vijeća Evrope pod nazivom „Osiguravanje demokratije kroz obrazovanje“ (Brisel, 11-12. april 2016);

uzimajući u obzir Strazburšku deklaraciju o Romima iz 2010. godine, kojom države članice Vijeća Evrope prihvataju da „poduzmu mjere kojima se potiču poznавање и разумјевanje културе, историје и језика Рома“;

podsećajući na Tematski akcioni plan Vijeća Evrope о inkluziji Roma i Putnika (2016-2019), koji у ciljevima navodi i konkretan cilj да се „ради ка уградњи kurikularnih elemenata о историји Roma i Putnika, који ће у школи допирати подједнако до ученика који су Romi i Putnici i do svih drugih“;

u svjetlu člana 12. Okvirne konvencije о заштити nacionalnih manjina (ETS br. 157), koji kaže да ће „potpisnice, тамо где је то примјерено, подузети мјере у областима образovanja и истраживаčког рада којима се потиче познавање културе, историје, језика и вјере њихових националних manjina, као и већinskog stanovništva. У том контексту, потписnice ће, између остalog, осигурати одговарајуће могућности за школовање наставника и приступ удžbenicima, те омогућити контакте међу ученицима и наставницима различитих zajednica“;

podsećajući na Preporuku CM/Rec(2011)6 Komiteta ministara državama članicama о interkulturalnom dijaligu i slici drugoga u nastavi historije, Preporuke CM/Rec(2009)4 Komiteta ministara državama članicama о obrazovanju Roma i Putnika u Evropi, Preporuke Rec(2001)15 Komiteta ministara državama članicama о nastavi historije u Evropi 21. vijeka, te Preporuke Rec(2000)4 Komiteta ministara državama članicama о školovanju romske djece u Evropi;

podsećajući na Rezoluciju Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope br. 2153 (2017) о „Promociji inkluzije Roma i Putnika“, Rezoluciju Parlamentarne skupštine br. 2106 (2016) о „Obnovljenoj преданости борби против antisemitizma u Evropi“, Rezoluciju Parlamentarne skupštine br. 1927 (2013) о „Ukipanju diskriminacije romske djece“, Preporuku Parlamentarne skupštine br. 1880 (2009) о „Nastavi historije u konfliktnim i postkonfliktnim подručjima“, као и одговор који је усвојио Комитет ministara, te Preporuku Parlamentarne skupštine br. 1283 (1996) о „Historiji i уčenju historije u Evropi“, као и одговор који је усвојио Komitet ministara;

podsećajući na Rezoluciju Kongresa lokalnih i regionalnih власти Vijeća Evrope br. 403 (2016) о ситуацији у којој се налазе Romi i Putnici u контексту rастућег ekstremizma, ksenofobije i izbjegličke krize u Evropi;

podsećajući na Opću stratešku preporuku Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije br. 3 о борби protiv rasizma i netolerancije prema Romima, Opću stratešku preporuku br. 10 о борби protiv rasizma i rasne diskriminacije u školskom obrazovanju i kroz njega, Opću stratešku preporuku br. 13 о борби protiv anticiganizma i diskriminacije Roma, te Opću stratešku preporuku br. 15 о борби protiv govora mržnje;

uzimajući u obzir Rezoluciju o сjećanju na holokaust коју је UNESCO усвојио 2007. године;

podsećajući na Akcioni plan за unapređenje statusa Roma i Sinta u подручју које обувата OSCE, који је Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi усвојила 2003. i који preporučује да države članice OSCE-a „romsku историју и културу укљуће у обrazovне текстове, нарочито обраћајући пажњу на искуства Roma i Sinta tokom holokausta“;

imajući na umu Deklaraciju Štokholmskog međunarodnog foruma о holokaustu iz januara 2020, te rad Međunarodne alijanse за сjećanje на holokaust (IHRA) u promociji istraživanja, obrazovanja i сjećanja na progon Roma tokom holokausta;

preporučuje vladama država članica, uzimajući u obzir njihove ustavne sisteme kao i državne, regionalne i lokalne politike, okolnosti i odgovornosti, naročito u polju osnovnog, srednjeg i tercijarnog obrazovanja, da učine sljedeće:

- da provedu principe i predložene aktivnosti predstavljene u prilogu;
- da ovu Preporuku predoče ministrima obrazovanja i drugim relevantnim akterima, naročito državnim, regionalnim i lokalnim tijelima koja vode obrazovanje;
- da ovu Preporuku prevedu na službene jezike država članica; i
- da njenu primjenu revidiraju za pet godina, te u sličnim intervalima nakon toga.

Prilog uz Preporuku CM/Rec(2020)2

Principi i predložene aktivnosti za uključenje historije Roma i/ili Putnika u školske planove i programe i nastavne materijale

I. Cilj Preporuke

Cilj ove Preporuke je da promovira uključivanje historije Roma i/ili Putnika, uključujući sjećanje na romski holokaust, u školske planove i programe i nastavne materijale, s ciljem izgradnje kulture tolerancije i poštovanja u školi; izgradnje historijske svijesti i savjesti svih učenika; doprinosa potvrđi identiteta Roma i/ili Putnika; te unapređenja shvatanja da su Romi i/ili Putnici sastavni dio i nacionalnih i evropskih društava.

Podrazumijeva se da uvođenje gradiva o historiji Roma i/ili Putnika ne bi tražilo dodatne nastavne sate, već bi se ugradilo u različite školske predmete kao što su historija, građansko ili društveno obrazovanje, književnost, religija ili etika, umjetnost, muzika ili jezici, te bi, kao takvo, imalo male ili nikakve implikacije po budžet.

Podrazumijeva se i da će gradivo o historiji Roma i/ili Putnika doprinijeti izgradnji određenih kompetencija (demokratsko građanstvo, ljudska prava, rodna jednakost, socijalne vještine, interkulturno razumijevanje itd.) potrebnih učenicima na svim nivoima, te produbiti razumijevanje historijskih i političkih dešavanja i pružiti drugačiju perspektivu u pogledu društvenih i kulturnih pojava.

Izrada relevantnih nastavnih materijala može se nadograđivati na materijale Vijeća Evrope i drugih međunarodnih aktera koji su već dostupni *online*, a koje treba kontekstualizirati u odnosu na situaciju u datoj zemlji, u bliskoj saradnji s predstvincima romskih i/ili putničkih zajednica.

II. Definicije

U smislu ove Preporuke:

Antigiganizam je poseban oblik rasizma, ideologija koja se temelji na rasnoj superiornosti, oblik dehumanizacije i institucionalnog rasizma poticanog historijskom diskriminacijom koji se, između ostalog, iskazuje kroz nasilje, govor mržnje, eksploataciju, stigmatizaciju i najbezočniju vrstu diskriminacije.²

Pojam „romski holokaust“ koristi se u skladu s postojećom praksom Vijeća Evrope, te u skladu sa zaključcima i preporukama konferencije pod naslovom „Zaboravljeni glasovi“, koju je 7. 4. 2016. u Bukureštu organizirao Evropski romski i putnički forum (ERTF) u saradnji s Vijećem Evrope i Parlamentom Rumunije.

Ova Preporuka ne zauzima stav po pitanju korištenja termina na romskim jeziku koji se u nacionalnom kontekstu koriste za romski holokaust. Zaključak konferencije „Zaboravljeni glasovi“ potvrđuje postojanje različitih termina koje Romi u različitim dijelovima Evrope koriste kao naziv za romski holokaust, kao što su „samudaripe(n)“, „mudaripe(n)“, „phar(r)aj(i)mos“, „por(r)ajmos“ ili „kalí traš“.³ Državne vlasti, uz konsultacije

² Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), Opća strateška preporuka br. 13 o borbi protiv antigiganizma i diskriminacije Roma, usvojena 24. 6. 2011.

³ Izrazi „samudaripe(n)“ ili „mudaripe(n)“ znači „ubistvo svih“ i značenjski su srodnji jevrejskom terminu „shoah“ („uništenje“). „Phar(r)aj(i)mos“ ili „por(r)ajmos“ znači „ono što proždire“, što u nekim varijantama romskog jezika može imati pogrdno značenje. „Kalí traš“ se može prevesti kao „crna tragedija“ ili „crni užas“.

s nacionalnim/lokalnim romskim zajednicama i školama, mogu odabratи najprimjerениje varijante na romskom jeziku koje će se koristiti u nastavi romske historije. Bitno je, pak, da nastavnici poznaju i ukazuju na postojanje različitih termina kojima se označava romski holokaust.

Nastava historije Roma i/ili Putnik može, gdje je to relevantno, uključivati i romsku i/ili putničku kulturu. Može se obradivati kroz različite školske predmete kao što su historija, građansko ili društveno obrazovanje, književnost, religija ili etika, umjetnost, muzika ili jezici.

Termin „nastavni materijali“ treba shvatiti u širem smislu, tako da uključuje udžbenike, planove časa, otvorene obrazovne resurse i digitalne pedagoške materijale.

Nastavne metode na koje ovaj tekst upućuje uključuju, između ostalog, neformalno obrazovanje i vannastavne aktivnosti, imerzivnu nastavu, posjete lokacijama, živu historiju i žive biblioteke, pripovijedanje, društvene medije, izložbe, studijske posjete, razmjene, skupove, obuke, radionice i seminare.

III. Principi i predložene radnje

1. Nastava historije Roma i/ili Putnika i njeno uključivanje u nacionalne školske planove i programe i nastavne materijale bi trebala:

- a) uključivati balansirano i kontekstualizirano učenje o romskoj i/ili putničkoj historiji, tako da odražava i njihovo nacionalno prisustvo, i historijski kontekst, i njihovu zajedničku historiju kao naroda koji je u Evropi vjekovima prisutan;
- b) uključivati informacije o doprinosu Roma i Putnika nacionalnim ekonomijama, naročito u trgovini, obradi metala i drugim zanatima, kao i u uzgoju stoke, te se pozivati na različite aspekte romske i/ili putničke historije i kulture, kao što su usmena predanja, književnost, religija, muzika i tradicija, ali i asimetričan socijalni napredak i nejednak pristup socijalnim pravima koji doživljavaju;
- c) uzimajući u obzir da nastava historije ima kroskurikularni karakter, informacije o historiji Roma i/ili Putnika uključiti u druge školske predmete kao što su ekonomika, građansko ili društveno obrazovanje, religija ili etika, umjetnost, muzika ili jezici;
- d) osigurati ili, u situaciji kad država nema direktnu nadležnost na regionalnom ili lokalnom nivou, potaći da se historija Roma i/ili Putnika na lokalnom nivou predaje učenicima svih uzrasta;
- e) unutar općeg okvira obrazovanja i inicijativa na temu ljudskih prava i/ili borbe protiv diskriminacije, te kao sredstvo suprotstavljanja novim zločinima protiv čovječnosti koji bi mogli pogoditi, između ostalih, i Rome i/ili Putnike, graditi svijest o anticiganizmu kao specifičnom obliku rasizma, te o negiranju njihovog statusa kao žrtava holokausta, podcrtavajući historijske korijene tih predrasuda i njihove posljedice po današnji govor mržnje i nasilje usmjerene protiv Roma i/ili Putnika;
- f) dati priliku predstavnicima organizacija i zajednica Roma i/ili Putnika, u saradnji s datim školskim zajednicama, da se susreću s učenicima, razgovaraju i daju im ilustracije određenih aspekata historije Roma i/ili Putnika i daju lična svjedočenja;

2. Izrada i revizija nastavnih materijala i metoda trebala bi:

- a) izraditi fleksibilne nastavne planove i interaktivne pedagoške pristupe koji potvrđuju kulturne razlike, promoviraju raznolikost i uključuju multiperspektivnost kao pristup prikazivanju sve složenosti historije, te osiguravaju shvatanje zajedničke historije;
- b) osigurati da naročito nastavni plan iz građanskog obrazovanja odražava način na koji su aktivnosti i stavovi običnih pojedinaca i grupa oblikovali historiju evropskih društava;
- c) obratiti pažnju na historijske izvore u smislu borbe protiv anticiganizma, govora mržnje, propagande i lažnih informacija;
- d) analizirati i revidirati nastavne planove i programe, s fokusom na nastavni plan iz historije, da bi se uključio sadržaj vezan za historiju i kulturu Roma i/ili Putnika u općoj nastavi historije;
- e) analizirati i revidirati postojeće udžbenike da bi se uklonili stereotipi o Romima i/ili Putnicima; što se tiče nastave o umjetnosti i književnosti iz ranijih perioda koje sadrže anticiganističke trope, izraditi materijale koji će takav sadržaj kontekstualizirati kao dio historije anticiganizma, te osigurati kritičko

razumijevanje kontroverzne prirode takvog sadržaja, koji bi se trebao predavati samo učenicima koji su dostigli sposobnost apstraktnog razmišljanja do nivoa koji im omogućava razumijevanje tekstova kao historijskih dokumenata;

- f) da bi se provele dvije prethodno pomenute aktivnosti, identificirati mogućnosti za uključenje historije Roma i Putnika u nastavu i obuku, ažurirati ih i prilagoditi datum nacionalnom kontekstu; primijeniti mapu puta za primjenu revidiranih nastavnih materijala i metoda obučavanja, u saradnji s romskim i/ili putničkim zajednicama i civilnim društvom, akademskom zajednicom, institucijama za školovanje nastavnika i stručnim organizacijama nastavnika;
- g) koristiti postojeće nastavne, pedagoške i istraživačke materijale, alate i publikacije o historiji Roma i/ili Putnika koje su pripremili međunarodni akteri kao što su Vijeće Evrope, Agencija Evropske unije za temeljna prava (FRA), UNESCO, Međunarodna alijansa za sjećanje na holokaust (IHRA), Fondacija Shoah / Institut za vizuelnu historiju i obrazovanje Univerziteta Južne Kalifornije (USC), Evropski romski institut za umjetnost i kulturu (ERIAC), Evropska asocijacija nastavnika historije (EUROCLIO), te druge institucije;
- h) u saradnji s romskim i/ili putničkim civilnim društvom i akademskim radnicima pripremiti druge nastavne materijale i materijale za učenje vrhunskog kvaliteta spremne za upotrebu, tako da se postojeći resursi stalno nadograđuju i dodaju.

3. Nastava o romskom holokaustu i drugim historijskim progonima bi trebala:

- a) biti sastavni dio nastave i učenja o holokaustu koji su izvršili nacistički režim i njegovi saveznici, kao i o ranijim zločinima protiv Roma i Putnika izvršenim diljem Evrope, čemu bi trebalo dodati nastavu i učenje o relevantnim historijskim epizodama kad Romi i/ili Putnici nisu bili žrtve;
- b) upućivati na pozitivne narative o historiji Roma i/ili Putnika kao što su njihov doprinos lokalnom, nacionalnom i evropskom kulturnom naslijeđu, te aktivna uloga Roma, Sinta i Jeniša u pokretima otpora protiv nacista i fašista;
- c) uz zasebno pogavlje o romskom holokaustu, uputiti, gdje je to relevantno, na druge značajne oblike progona Roma i/ili Putnika u Evropi (politika protiv beskućništva, kršenja roditeljskih i prava djeteta, prisilna asimilacija, prisilna sterilizacija, politike zatočenja i deportacije, itd.);⁴
- d) integrirati aktivnosti vezane za sjećanje na romski holokaust u formalno i neformalno obrazovanje, u vezi s 2. avgustom (Evropski dan sjećanja na romski holokaust) ili datum prilagođen historijskom kontekstu date zemlje, kao što su lokalne godišnjice i mesta vezana za zatočenje ili deportaciju Roma u koncentracione logore, te prilagođen školskoj godini.

4. Aktivnosti obuke bi trebale:

- a) osigurati relevantnu obuku, koja uključuje stručnjake i akademske radnike koji se bave romskom historijom, i to za nastavnike, edukatore, direktore škola, osoblje ministarstava obrazovanja i, gdje je to potrebno, drugo pedagoško osoblje, da im se daju znanja o historiji Roma i/ili Putnika;
- b) u početno i dodatno obrazovanje nastavnika uvesti obavezno i na kompetencijama zasnovano učenje, interkulturno obrazovanje i dijalog, te module o različitostima.

5. Vannastavne aktivnosti bi trebale:

- a) graditi svijest kod najšireg stanovništva, a naročito mlađe generacije, o historijskom prisustvu Roma i/ili Putnika i njihovom doprinosu lokalnoj, nacionalnoj i evropskoj historiji;

⁴ Vidjeti Vijeće Evrope: Osnovne činjenice o romskoj historiji (*Council of Europe Factsheets on Roma History*), dostupno na www.coe.int/education/roma.

- b) uključiti aktivnosti na obilježavanju dana koji su značajni za Rome, kao što su 8. april (Međunarodni dan Roma), 16. maj (Dan romskog otpora), 2. avgust (Evropski dan sjećanja na romski holokaust), te 5. novembar (Svjetski dan romskog jezika), ili bilo koji drugi relevantan datum u datom nacionalnom kontekstu;
- c) podržati učešće učenika u studijskim posjetama mjestima posvećenim romskoj i/ili putničkoj historiji i kulturi, s fokusom na komemorativne lokacije, mjesta sjećanja i muzeje.⁵

6. Istraživanje historije Roma i/ili Putnika bi trebalo:

- a) biti promovirano grantovima ili drugim poticajima, kad god je to moguće, za akademsku zajednicu, istraživačke centre i kulturne institucije; posebna pažnja bi se trebala posvećivati historijskim dokumentima i artefaktima vezanim za romsku i/ili putničku kulturu, i koji bi se trebali ugraditi u postojeće zbirke, isto kao i zbirke ličnih svjedočanstava, naročito u vezi s periodom Drugog svjetskog rata i tradicionalnog načina života;
- b) biti dostupno *online* i biti licencirano za upotrebu u obrazovne svrhe.

7. Nacionalna i internacionalna saradnja na temu historije Roma i/ili Putnika bi trebala:

- a) rezultirati fokusiranom, trajnom i djelotvornom saradnjom među relevantnim nacionalnim akterima, s naglaskom na nastavnike i edukatore, te međunarodnim organizacijama i akademskim radnicima aktivnim u polju istraživanja i promocije znanja o historiji i kulturi Roma i/ili Putnika, te bi trebala poticati saradnju s IHRA-om, da bi se promoviralo obrazovanje i sjećanje na romski holokaust;
- b) podrazumijevati prekograničnu kulturnu saradnju i kolegijalnu razmjenu iskustava u nastavi historije Roma i/ili Putnika, te razmjenu (i, gdje je to moguće, adaptaciju) postojećih materijala, alata i publikacija;
- c) uključiti nevladine organizacije, posebno organizacije Roma i/ili Putnika, a naročito one koje djeluju u polju obrazovanja, tako da igraju aktivnu ulogu u izgradnji svijesti o romskoj i/ili putničkoj historiji, i kod stanovništva generalno, ali i kod samih Roma i/ili Putnika, koji nekad možda i ne poznaju sopstvenu historiju;
- d) promovirati uključivanje nastave o historiji Roma i Putnika u rad nacionalnih i internacionalnih nevladinih organizacija, kao što su EUROCLIO⁶ i federacija Europa Nostra.⁷

⁵ Određeni muzeji, kao što su Louvre i Prado, uspostavili su zasebne postavke vezane za prisustvo Roma u slikarstvu, kiparstvu itd., u okviru projekta Vijeća Europe pod naslovom „Predstavljanje Roma u vodećim evropskim mujejskim zbirkama“.

⁶ Vidjeti <https://euroclio.eu/>

⁷ Vidjeti <https://www.europanostra.org/>